

Az interkulturalitás – interdiszciplináris megközelítésben

Alkalmazott filozófiai kutatások

Kiadói tanács:

Dr. Benedek József egyetemi tanár (Kolozsvár)

Dr. Gábor Csilla egyetemi tanár (Kolozsvár)

Dr. Rostás Zoltán egyetemi tanár (Bukarest)

EGYETEMI FÜZETEK

6.

Megjelent a Szülőföld Alap támogatásával

Az interkulturalitás – interdiszciplináris megközelítésben

Alkalmazott filozófiai kutatások

**A kötetet szerkesztette
Veress Károly**

**EGYETEMI MŰHELY KIADÓ
Bolyai Társaság – Kolozsvár
2008**

A kötet *Az interkulturalitás – filozófiai és interdiszciplináris megközelítésben* témájú, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Filozófia Tanszékcsoportja magyar tagozatának oktatói, doktoranduszai és mesterképzős hallgatói által 2007. októbere és 2008. májusa között megvalósított közös kutatási projekt eredményeként létrejött tanulmányokat tartalmazza.

Az 5287/2007 pályázati számú és a RO129157-041 regisztrációs kóddal bejegyzett kutatási projektet, valamint e tanulmánykötet megjelentetését a Szülőföld Alap támogatta.

© Szerzők; Bolyai Társaság, 2008.

Kiadja az Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár

Felelős kiadó: Szócs Krisztina

A kiadvány felelős szerkesztője: Veress Károly

Korrektúra: András Zselyke

Borítóterv: Makkai Bence

Számítógépes tördelés: Szócs Krisztina

Nyomta az AmGraphis, Kolozsvár

ISBN 978-973-88620-6-7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
VERESS KÁROLY

Az interkulturalitás interdiszciplináris megközelítésben / ed.: Veress Károly. - Cluj-Napoca : Egyetemi Műhely Kiadó, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-88620-6-7

008

Tartalom

Előszó	7

Ungvári Zrínyi Imre

<i>A kultúraköziség vizsgálatának perspektívái és tematizálásának alapintenciói</i>	11

Demeter M. Attila

<i>A multikulturalizmus: okai, esélyei, következményei</i>	39

Veress Károly

<i>A kultúra mint „inter”kultúra</i>	65

* * *

Zuh Deodáth

<i>Edmund Husserl a szabad és a kötött idealitásokról</i>	131

Schmidt Dániel

<i>Az interkulturalitás és a kultúra értelmezési lehetőségei a Karteziánus elméletek szerint</i>	149

Czirják Árpád

<i>Kommunikáció és életvilág kapcsolata Husserl fenomenológiájában</i>	159

Réti Kinga-Eszter

<i>Az interkulturális kommunikáció fenomenológiai, ontológiai és hermeneutikai tapasztalata</i>	169

Bajusz Gábor

<i>Ahol az „inter-” kezdődik: a felelet</i>	179

Nițu Johanna

<i>A szubjektum, a „subaltern” és a Másik</i>	193

* * *

Lippai Cecília

<i>A posztkommunista nacionalizmus mint deviáns emlékezet</i>	205

Soós Amália	
<i>Nehézségeink a szürke zónában</i>	215

Lurcza Zsuzsanna	
<i>A konszociációs demokrácia mint lehetőség</i>	227

Ferencz Enikő	
<i>Európa és a kisebbségi jogok</i>	239

Szőcs Krisztina	
<i>A közép-európaiság és a közép-európai ember</i>	255

* * *

Egyed Péter	
<i>A Fichte-recepció. A francia és az erdélyi példa</i>	269

Gál László	
<i>A magyar anyanyelvű diákok kétnyelvűségének változatai Erdélyben</i> 287	

Frigy Szabolcs	
<i>Interkulturalitás a vegyes házasságokban</i>	327

Barta Mónika	
<i>Turizmus – Új otthonosság</i>	339

Irodalom	351

A kötet szerzői	367

Rezumate	369

Abstracts	375

A konszociációs demokrácia mint lehetőség

A demokrácia *konszociatív* vagy *társulások* formáját a pluralisztikus társadalmi berendezkedés intézményesítésének keretében szolgáló politikai modellként dolgozták ki. Mivel a demokrácia e formája a szembenállás helyett a közmegegyezést hangsúlyozza, lehetőséget biztosíthat a kisebbségek sikeres integrációja számára. Ennélfogva a konszociációs demokrácia a plurális társadalmak, az etnikailag megosztott, fragmentált közösségek esetében – így Románia esetében is – a hatékony kormányzás megvalósítását eredményezheti.

Nyilván, a demokráciának ez a modellje nagy kihívást jelent a román politikai kultúra számára, amely mindmáig csökönyösen ragaszkodik az *oszthatatlan, szuverén, független nemzetállam*¹ definícióhoz. Azonban a román politikai közgondolkodásnak is előbbutóbb szembe kell néznie azzal az evidenciával, hogy az országban nagyszámú kisebbség létezik, és az állam egyik elsődleges feladata éppen a sikeres integráció kérdésének megoldása kell hogy legyen. A romániai magyar kisebbség számára is a konszociációs demokrácia bevezetése jelentheti a sikeres integráció egyik járható útját.

1. A Konszociációs demokrácia fogalma

A konszociációs demokrácia kifejezést Arendt Lijphart vezeti be. Ezt a demokrácia-modellt Lijphart a „Gabriel A. Almond által definiált homogén politikai kultúrájú és angolamerikainak nevezett demokratikus rendszerek ellentétéként dolgozta ki.”² A demokratikus rendszereknek ez a modellje elsősorban *normatív* jellegű modell, vagyis célja nem annyira a demokratikus rendszerek összehasonlító elemzése, mint inkább megoldások keresése valamint javaslattevés. Molnár Gusztáv felfogása szerint a konszociációs demokrácia „a plurális társadalmak sajátos körülményei között a maximális stabilitást biztosító politikai

¹ Vö. *Constituția României*, ARTICOLUL 1.: (1) „România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil.”

² Szász Alpár Zoltán: *A demokrácia modellje Romániában – esélyek és realitások*. 4.

berendezkedés.”³ A konszociációs demokrácia lényege a szegmentális elitek közötti politikai együttműködés megteremtése. Salat Levente megfogalmazásában a konszociációs demokrácia „olyan társadalmi-politikai intézményrendszer létrehozását követi célként, amely valamennyi érintett etnikum tagjai számára biztosítani képes a csoport identitásának és kultúrájának a megőrzését – szabadságuk és jogaik maradéktalan érvényesülésével egy időben.”⁴

A konszociációs demokrácia fogalmának megalkotója, A. Lijphart arra világít rá, hogy egy rendszer politikai stabilitása nem jelezhető előre csupán két változó: a politikai kultúra és a szerepszerkezet alapján. Az egymást keresztsbe metsző törésvonalak elmélete szerint Svájc és Ausztria nagyfokú stabilitáshiányt kellene mutasson, mivel ezen országok társadalmát egymást erősítő törésvonalak által elválasztott politikai szubkultúrák alkotják. Azonban a tények mást mutatnak. A fragmentált, de mégis stabil demokráciák e deviáns eseteit konszociációs demokráciáknak nevezzük. Ebben az esetben egy harmadik változó magyarázza a konszociációs demokráciák stabilitását, ez pedig nem más, mint a politikai elitek viselkedése.⁵ A konszociációs demokrácia jelentése tehát egy elitkartell általi kormányzás, melynek az a célja, hogy stabil demokráciává alakítson egy nem homogén, pilléresedett politikai kultúrájú demokráciát. „Az elitek szintjén a kartellszerű együttműködés akkor jön létre, ha képesek a pillérek érdekeit és követeléseit egyeztetni, s emelett egyik fő céljuk a politikai rendszer stabilitásának biztosítása.”⁶

A konszociációs demokrácia létrejöttét több tényező segíti elő: az egyik tényező, hogy az elitek képesek az egymástól eltérő érdekeket, követeléseket összehangolni, képesek túllépni az etnikai és más jellegű törésvonalakon és képesek a rivális szubkultúrák elitjeivel közreműködni; egy másik tényező, hogy az elitek elkötelezettek a rendszer fennmaradásának, stabilitásának és kohéziójának növelése iránt. Következésképp elmondható, hogy a politikai elitek megértik a politikai fragmentálódásban rejlő veszélyeket.⁷

Ahhoz, hogy kialakulhasson a konszociációs demokrácia, különböző feltételeknek kell teljesülniük. Ilyenek: a szilárd többség hiánya; a csoportok aránylag azonos gazdasági-társadalmi státusa; a szegmensek kis száma; erőegyensúlya; továbbá az ország kis mérete. A konszociáció kialakulásának háttérfeltételeihez kell sorolni még: egy külső

³ Molnár Gusztáv: *A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben*. 2.

⁴ Salat Levente: *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig*. 68.

⁵ Vö. Arendt Lijphart: *Consociational Democracy*. 211.

⁶ Szász Alpár Zoltán: i.m. 4.

⁷ Vö. Arendt Lijphart: i.m. 216.

fenyegetettség létezését; egy átfogó lojalitás meglétét; valamint a csoportoknak a föderalizmus bevezetését elősegítő földrajzi koncentráltóságát és kompromisszumkészségét.⁸ A plurális, pilléresedett társadalmak ideális lehetőségként kínálóznak a konszociációs demokrácia gyakorlatba ültetésére. Lijphart meglátása szerint kisebb a plurális társadalmak konfliktuspotenciálja – mutat rá Szász Alpár Zoltán –, „ha a szegmensek tagjai társadalmi életüket a többi szegmens tagjaitól a homogenizáció fokával fordított arányban álló elszigeteltségben élik.”⁹

A társulások demokrácia legfontosabb elemei a következők:

- a *nagykoalíció*, mely olyan magas szintű koalíciót jelent, amelyben a plurális társadalom minden szegmense képviselteti magát;

- a *társadalom szegmenseinek autonómiája*: ez lehet területi alapú, vagy nem területi elvű szövetség, olyan rendszer, amelyben a döntéshozatal jogát a szegmensek csúcsszervezeteire ruházzák;

- az *arányosság*: arányos választási rendszer jellemzi a közalkalmazottaknak a szegmensekből történő arányos toborzását; a közpénzeknek a szegmensek közötti arányos elosztását is jelenti;

- *kölcsönös vagy kisebbségi vétó*: írott alkotmányos rendelkezés, vagy informális egyezség, amely leszögezi, hogy a kisebbségeknek nem kötelező elfogadni a többségi döntéseket.¹⁰

Lijphart kifejti, hogy „az, ami az 1990-es években történt, hogy az etnikai felosztódások felváltották a hidegháborút, a világ legkomolyabb erőszakos konfliktusainak a forrására adott okot.”¹¹ Ez a jelenség összecsapott a harmadik demokratizálódási hullámmal. A szakértők egyetértének abban, hogy az etnikailag megosztott társadalmak komoly problémát állítanak a demokratikus berendezkedés elé, továbbá, hogy azonos feltételek mellett nehezebb megalapozni és fenntartani egy demokratikus rendszert egy fragmentálódott társadalomban, mint egy homogén társadalomban. Ez a probléma visszavezethető egészen John S. Mill-ig, aki szerint a demokrácia lehetetlen kormányzási forma egy megosztott társadalomban, ahol a tagok más nyelven beszélnek, olvasnak, más kultúra részesei. Lijphart rámutat, hogy a demokrácia e modellje azért is fontos, mivel megkérdőjelezi a hagyományos értelemben vett demokrácia érvényességét, amelyben a demokrácia a többségi uralommal vált egyenlővé. E helyett Lijphart a demokrácia alkalmazhatóságát

⁸ Vö. Szász Alpár Zoltán: i.m. 4.

⁹ Szász Alpár Zoltán: *A demokrácia modellje Romániában: a valóság számokban kifejezve*. 239.

¹⁰ Vö. uo.

¹¹ Arendt Lijphart: *Power – sharing and Group Autonomy in the 1990s and the 21st Century*. 1. „[...] what has happened in the 1990s is that ethnic divisions have replaced the Cold War as the world’s most serious source of violent conflict.”

igyekszik kiterjeszteni a fragmentált társadalmakra is, amelyek helyzetét a hagyományos értelemben vett demokrácia nem képes kellően orvosolni.

Egy másik pont, amiben egyetértenek a szakértők, hogy az etnikai és másfajta megosztottság nagyobb problémát jelent azokban az országokban, amelyek még nem demokratikusak, vagy nem teljesen demokratikusak. Ez azt sejteti, hogy a fragmentált társadalmak egy erőteljes akadályt jelentenek a demokratizálódási folyamat fejlődésében. E problémák megoldása kapcsán Lijphart felhívja a figyelmet D. L. Horowitz felfogására, aki szerint két hozzávaló szükséges a sikeres demokrácia megvalósításához a megosztott társadalmakban: a részesedő végrehajtó hatalom és a csoportautonómia. Ezáltal minden jelentős csoport képviselői részt vesznek a politikai döntéshozásban, továbbá ezeknek a csoportoknak hatalmuk van a belügyek intézésére az oktatás és kultúra területén.¹² Lijphart a konszociációs demokrácia elméletével kapcsolatban további javaslatokat tesz, annak érdekében, hogy megvalósulhasson a hatékony kormányzás a fragmentált társadalmakban.

A konszociációs demokráciáról és a hatalom-megosztó rezsimekről általában elmondható, hogy elősegítik a csoport kooperációját, valamint kivédik az etnikai lázadások kitörésének lehetőségét az etnikailag nem homogén, fragmentált társadalmakban.

2. A konszociációs elméletet ért kritikák

A konszociációs demokráciát illetően több kritikai észrevétel fogalmazódott meg. Lijphart a *Power – sharing and Group Autonomy in the 1990s and the 21st Century* című írásában hat kritikai mozzanatot emel ki és ezekre válaszokkal is szolgál. A kritikák közül három a végrehajtó hatalom hiányosságaira koncentrálna. Ezek a következők: a végrehajtó hatalom nem elég demokratikus, nem működik a gyakorlatban, és nem tartalmaz ösztönzést a mérsékelt viselkedésre. A következő két kritika rámutat az autonómia negatív következményeire: a területi autonómia kiváláshoz, felosztódáshoz vezethet. Ez inkább megerősíti, mint gyengíti az etnikai csoportok kohézióját és sajátosságát, ami pedig megnöveli a konfliktus lehetőségét a szegmensek között. A hatodik kritika annak a kimutatására irányul, hogy a konszociációs demokrácia alkalmatlan a világ más részein élő, sok nemzeti kisebbségből álló társadalmak számára.¹³

Lijphart kihangsúlyozza, hogy ő sem amellet érvel, hogy a konszociációs demokrácia hibátlan, vagy, hogy tökéletes megoldást

¹² Vö. uo. 3.

¹³ Vö. uo. 4.

nyújthatna minden etnikailag megosztott társadalom konfliktusainak a kezelésére, azonban – mutat rá – a Westminster-i, többségi modell sem meríti ki az összes demokratikus lehetőséget.

A Lijphart által megfogalmazódott konszociációs elmélettel szembeni egyik leghevesebb ellenérveléssel talán D. L. Horowitz szolgált. Horowitz kifejti, hogy az új demokráciák olykor „ferdének” látszanak, készségesen magukba építenek hibrid formákat, ekképp néha következetlen intézményeknek bizonyulnak ezek.¹⁴ Horowitz szerint: „Ez egy olyan hajlam, ami azt a vágyat tükrözi vissza, amely inkább átalakít egy intézményt egy másik intézmény formájára, mintsem megtervezne egy együttes intézményt.”¹⁵ Horowitz meglátása szerint a konszociációs demokrácia estén egy túlságosan is kényelmes kapcsolat jönne létre a pártok között, ezáltal pedig nem nyilvánulhat meg kellőképpen a demokrácia azon sajátossága, mely az ellenzék tevékenységében mutatkozik meg. Nézetem szerint viszont a konszociációs demokráciát nem értékelhetjük a többségi demokrácia mércéi alapján, mivel e modell éppenhogy átértékeli a többségi elven alapuló demokráciát, ezért annak mércéi nem alkalmazhatóak a konszociációs demokrácia értékelésére.

Norris Pippa nézete – szemben Horowitz érvelésével azt hangsúlyozza, – hogy a konszociációs elmélet – a hatalom-megosztó intézménye által, továbbá azáltal, hogy megkönnyíti az együttműködést a vezető elitek között –, küzd a stabil demokrácia és a jó kormányzás eléréséért a megosztott társadalmakban. Norris Pippa szerint a hatalommegosztás, a konszociációs demokrácia azáltal, hogy a csoportok kooperációját szorgalmazza, csökkenti a plurális társadalmakban az etnikai lázadások kirobbanásának lehetőségét.¹⁶ A konszociációs demokrácia elősegíti a hatékony kormányzást, valamint legitimitást és stabilitást biztosít a fragmentált társadalmak számára.

A konszociációs elmélet gyakorlatba ültetésére több kísérlet történt, példaként említhető Libanon, Malajzia, a Fidzsi-szigetek, Ciprus és Észak-Írország. Ezekben az esetekben a konszociációs berendezkedés gyakorlati alkalmazhatósága kétségesnek bizonyult, a gyakorlat tehát azt mutatja, hogy a hatalom konszociációs féle megosztása ingatag konstrukciónak minősül. Egyes elképzelések szerint a konszociációs demokrácia az etnikai konfliktuskezelés tekintetében csak korlátozott mértékben lehet hatékony. Az általánosan elfogadott vélemény a demokrácia e típusáról, hogy ez

¹⁴ Vö. Donald. L. Horowitz: *Constitutional Design: Proposals versus Processes*. 5–6.

¹⁵ Uo. 5.

¹⁶ Vö. Norris Pippa: *Stable Democracy and Good Governance in Divided Societies: Do Powersharing Institutions Work?* 4.

hozhat eredményeket, azonban a mélyen megosztott társadalmak számára kevés valószínűséggel gyümölcsöző.

A konszociációs elmélet összegzése kapcsán elmondható, hogy ez akár egy ideális megoldás is lehetne. Elméleti felépítése, gyakorlati javaslatai mindenképpen szorgalmazzák a plurális társadalmak problémáinak megoldását, az etnikai konfliktusok kezelését, valamint a kisebbségek sikeres integrációjának lehetőségét. Azonban számos aggály jelenik meg ennek az elméletnek a gyakorlati alkalmazását illetően, amelyek instabil konstrukcióként tüntetik fel a konszociációs modellt. Nyilvánvaló, hogy a konszociációs elmélet alkalmazásakor lehetetlen figyelmen kívül hagyni, hogy az illető állam milyen politikai, társadalmi, kulturális, gazdasági körülmények között él; milyen mély a szemléleti szakadék két vagy több etnikum között; továbbá, hogy az etnikai illetve világnézeti konfliktusok milyen szintjeit élték át a szegmensek; hogyan viselkednek a politikai elitek az illető társadalomban. Tulajdonképpen a konszociációs elmélet eredményes gyakorlatba ültetése egy sor háttérfeltétel meglétét, egybeesését feltételezi, ezért kétséges, hogy alkalmazása milyen mértékben lehet egyáltalán esélyes. Mindennek ellenére a konszociációs demokrácia elmélete kiemelkedően fontos szerepet játszik abból a szempontból, hogy felhívja a figyelmet a plurális társadalmak problémáinak rendezésére, az etnikai konfliktusok atrocitásmentes kezelésére, a kisebbségek sikeres integrációjának lehetőségére.

Lijphart egy érdekes dologra hívja fel mindannyiunk figyelmét a konszociációs elmélet kapcsán, arra, hogy e modell vélt alkalmazhatatlanságával kapcsolatos kétely önmagát beteljesítő jóslattá válhat. Ha mindannyian azt fogadjuk el igaznak, hogy a konszociációs demokrácia nem alkalmazható, akkor az ennek alkalmazására irányuló törekvések száma is csökken.

Nézetem szerint is, a konszociációs elmélettel szemben tanúsított közömbösség azt eredményezi, hogy a plurális társadalmak problémáinak más megoldási lehetőségeit szorgalmazzák. Ez megnöveli az arra irányuló elgondolások esélyét, hogy az etnikumok és más világnézeti különbözőségen alapuló fragmentált társadalmak problémájának orvoslását nem feltétlenül a demokratikus intézményeken belül kell keresni.

3. A konszociációs demokrácia gyakorlatba ültetésének lehetőségei Romániában

A konszociációs demokrácia bevezetésének körülményeit illetően elsődleges kérdés, hogy a romániai politikai elit milyen mértékben van felkészülve egy kartellszerű együttműködésre, képesek-e a társadalmi pillérek igényeit egyeztetni? Románia viszonylatában a politikai elit legfontosabb felismerése az kellene legyen, hogy végre megértsék a politikai fragmentálódásban rejlő veszélyeket. Ennek az alapvető felismerésnek a birtokában a politikai elit képviselői akár előnyt is fabrikálhatnak a multikulturális sokszínűségből.

A legfontosabb kérdés, hogy a politikai elit képviselői túl tudnak-e lépni az etnikai törésvonalakon, és együtt tudnak-e működni egymással? A romániai politikai elittel szemben fennáll az a jogos vád, miszerint hiányzik a kompromisszumok betartásának *politikai kultúrája*. Ezért a kompromisszumok betartására és a kölcsönös bizalom kiépítése irányuló politikai kultúra elsajátítása jelentené az első lépést a konszociációs berendezkedés megvalósítása felé. Az intézmények tekintetében sem jobb a helyzet: „a nagykoalíció, vagy nemzeti egységkormány Romániában csupán 1990 januárjától az első választásokig létezett, s akkor is inkább csak névleg.”¹⁷ A kisebbségi vétőjog sem a kisebbségre vonatkozik, valamint az arányosság elve a választási rendszerben nyilvánul meg.

Ha számba vesszük a Lijphart által megfogalmazott konszociációs demokrácia háttérfeltételeit, akkor a következőket mondhatjuk el Románia konszociációs esélyeiről: Kedvezőtlen körülménynek minősül, hogy Romániában létezik egy szilárd többség. Szász Alpár Zoltán rámutat arra, hogy a többség 90%-os aránya nem készíti az etnikai többséget a kiegyezés politikájára. Azonban nézetem szerint a konszociáció, a közös együttműködés nem csak a magyar kisebbség érdekeit szolgálná, mivel a román politikai közösségnek is célja a stabilitás megteremtése az államon belül, s ez pedig csak akkor érhető el, csak ha eredményesen rendeződik a kisebbség kérdése. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a kiegyezést valóban ne hátráltatná a szilárd többség jelenléte. Szintén hátráltató tényezőnek bizonyul, hogy az ország mérete és Románia lakosainak száma meghaladja a többi konszociációs demokráciával rendelkező ország lakosainak számát. Mindezek mellett egy minden szegmenset átfogó lojalitásról sem lehet ténylegesen beszélni; úgy tűnik, hogy egy átfogó lojalitás megléte Erdélyben inkább valószínűbb, mint Románia egészében.

A konszociációs berendezkedés bevezetését megkönnyíthetné, hogy a magyarok és a románok között nem húzódik meg mély társadalmi-

¹⁷ Szász Alpár Zoltán: i.m. 243.

gazdasági szakadék. A szegmensek közötti egyeztetés sem kellene különösebb nehézségeket jelentsen, mivel két szegmens létezik, így tehát az egyeztetés egyszerűbb. A csoportoknak a föderalizmus bevezetését elősegítő földrajzi koncentrátsága tekintetében elmondható, hogy a magyarok többsége Erdélyben él, ahol a területi föderalizmus nehezen valósítható meg, azonban nem elképzelhetetlen. A kompromisszumkészség hagyománya is inkább Erdélyre jellemző, mint Románia egészére.

A fenti elemzésből világosan kitűnik, hogy a konszociációs feltételei Erdélyben inkább teljesülnek, mint Románia egészére nézve, vagyis a területi-regionális hatalommegosztásra, konszociációs berendezkedésre több esély van Erdélyben, mint egész Románia területén. Erdély lakosságának csak egynegyed magyar, de van esély arra, hogy a román többség elfogadja a konszociációs berendezkedés által kínált lehetőségeket. A kompromisszumkészség hagyománya Erdélyben jobban aktivizálható, mint Románia egész területén, azonban hátránynak minősül az Erdély esetleges elkülönülése miatt kiváltódó félelem. A háttérfeltételek tekintetében tehát elmondható, hogy Erdély jobb minősítést kap szinte minden tekintetben Romániával szemben a konszociációs berendezkedés bevezetését illetően. Azonban Szász szerint „ez a regionális konszociacionalizmus csak távlati lehetőség”,¹⁸ amely csak hosszú távon valósítható meg.

Egy másik elemző, Kántor Zoltán is kétellyel illeti a konszociációs demokrácia esélyeit Romániában. Nézete szerint Romániában kevésbé valószínű, hogy kialakuljon a konszociációs berendezkedés, „viszont az országban jelen vannak bizonyos konszociációs jellegű egyeztető mechanizmusok.”¹⁹ E tekintetben egyeztető mechanizmusnak minősül az RMDSZ tevékenysége 1989 után, amikor kormányon levő pozícióban képviselte a magyar kisebbséget. Az RMDSZ-nek a többségi pártokkal kialakított koalíciós együttműködése alapul szolgálhat egyfajta társnemzeti státus kialakítására, valamint a sikeres törvényhozói munka segítségével a romániai magyar kisebbség tartósan beépülhet a végrehajtó hatalomba. Bár, Kántor álláspontja szerint, az, hogy az RMDSZ a pártokkal konszociációs jellegű alkukat köt, még nem nevezhető valós konszociációnak.²⁰ A konszociációs demokrácia megvalósulásának esélye Erdélyben csak akkor lenne ténylegesen lehetséges, ha az állam területi szerkezete megváltozna, azonban erre kevés esély kínálkozik mind Szász Alpár Zoltán, mind Kántor Zoltán szerint.

¹⁸ Uo. 248.

¹⁹ Vö. Kántor Zoltán: *A konszociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek.* 7.

²⁰ Vö. uo.

A konszociációs demokrácia nézetem szerint egy kiegyezési lehetőséget jelenthetne a román és a magyar fél között, amelyre igencsak szükség van, mivel a romániai nemzetépítő politikája előbb-utóbb úgy is kénytelen lesz rendezni a magyar kisebbség ügyét. A kardinális kérdés az, hogy sikerül-e egy olyan kompromisszumot megkötni, mely mindkét fél számára kedvezően hat? A romániai politikai gondolkodók eddigi álláspontja abban az általánosan elfogadott véleményben fejeződik ki, hogy a konszociációs demokrácia esélyei Romániában nagyon csekélyek. De továbbra is fennáll a kérdés, hogy e modell akár Erdély, akár Románia vonatkozásában milyen tanulságokat vetíthet előre a román–magyar kapcsolatok jövőbeni alakulása tekintetében?

Nézetem szerint a konszociációs demokrácia megvalósításának lehetősége Romániában rövidtávon minden bizonnyal problematikusnak mondható, azonban hosszú távon nem kizárt annak az esélye, hogy megvalósítható megoldásként működjön. Ha nem is jelenik meg a jövőben tiszta formában a konszociációs demokrácia, Erdélyben kialakulhat egy sajátos egyeztetési rendszer, mely közelebb állhat egy egyeztető politikai berendezkedéshez, mint a demokrácia többségi modelljéhez. A konszociációs demokráciára jellemző számos mechanizmus már jelen vannak a politikai folyamatokban; voltaképpen az RMDSZ is alapvető kérdésekben konszociációs, egyeztető politikát folytat. Ezért is gondolom úgy, hogy a román–magyar együttműködés elmélyítése hosszú távon növelheti a konszociációs demokrácia intézményesülésének esélyeit.

4. Konszociáció és interkulturalitás

A konszociációs demokratikus berendezkedés és az interkulturalitás összefüggésében egy alapvető kérdés merül fel: a politikai elitek *politikai kultúrája* mennyire interkulturális jellegű, mennyire képes nyitni az interkulturalitás irányában? Az interkulturalitás, vagyis a kultúraköziség lényegi problémája abban áll, hogy a kultúra, (egy adott kultúra) hogyan válhat *köztes* szférává, vagyis hogyan kerülhet úgy *középre*, hogy az mindenki irányába nyitott legyen és közvetítsen. Amint arra Veress Károly is rámutat, „ezt a köztes szférát a résztvevők együttműködése tartja fenn; valamelyikük részvételének a hiánya, illetve a partnerszerep fel nem vállalása a dialógus megszűnéséhez vezet.”²¹

A román–magyar viszony tekintetében is éppen az interkulturalitás talaján álló politikai kultúrát kifejlesztő párbeszéd, együttműködés, és az ezzel járó partnerszerep kiépítése kellene előtérbe helyeződjön. Ennek

²¹ Veress Károly: A dialógus mint létforma. In: Uő: *Az értelem értelméről*. 66.

ellenére a román–magyar kapcsolatra alapvetően még mindig sok vonatkozásban éppen a kölcsönös félelem a jellemző: a kisebbség félelme, hogy elveszítheti identitását, a többség félelme, hogy területi integritása megsérülhet. A kisebbség és a többség viszonyát alapvetően meghatározza a román többségnek a kisebbség önrendelkezési törekvéseivel szembehelyezkedő egységesítő, homogenizáló politikai akarata, valamint a többségi nacionalizmus szembeszegülése a kisebbségi nacionalizmussal.

Milyen esélye lehet egy ilyen helyzetben egy konszociációs berendezkedésnek, vagyis kialakítható-e a jövőben egy olyanfajta együttműködés, amely alapján létrejöhessen a konszociációs berendezkedés? Úgy tűnik, hogy a konszociációs demokrácia megvalósíthatósága éppen attól függ, hogy a politikai kultúra mennyire zárt vagy nyitott, vagyis mennyire képes interkulturálissá válni. Amennyiben a politikai elitek bezárkóznak a saját világukba, akkor nem valósulhat meg a kooperáció, kooperáció nélkül viszont sosem valósulhat meg a tényleges konszociáció. Ez nem jelenti azt, hogy a nacionalista politikák minden esetben alacsony szintű politikai kultúrát képviselnének, de a politikai kultúrájukra többnyire nem jellemző az interkulturális orientáció.

Az általánosan elfogadott meghatározása szerint az interkulturalitás „a különböző kulturális csoportoknak az egymással való kapcsolatba lépését, interakcióját jelenti”.²² Ez a konszociáció szempontjából rendkívüli jelentőséggel bír, mivel az – ez esetben *normatív* kategóriaként felfogott – interkulturalitás azt szorgalmazza, hogy az egyén „kreatív megoldásokat találjon az identitások és a kultúrák sokféleségéből eredő különbözőségek [konfliktusok] áthidalására.”²³ Ez egy *interkulturális kompetencia* elsajátítását feltételezi, amelynek érvényesítése lehetővé teszi, hogy a különböző kultúrák és etnikumok sikeresen együtt élhessenek és együttműködhessenek.

Csakis az interkulturalitáson alapuló kultúrákőzi kommunikáció körülményei között válik lehetővé a kulturális különbözőségek áthidalása, ami a román–magyar kapcsolatok tekintetében is fontos szempont. A konszociációs berendezkedés ugyanis akkor valósulhat meg, ha a különböző kultúrákat képviselő elitek képesek egymással együttműködni, képesek a társadalmi-kulturális együttélés pilléreire alapuló sajátos érdekek egyeztetésére. Ehhez pedig szükséges az interkulturális szemlélet megléte, szükséges egy olyanfajta nyitottság a „másik” kultúra felé, amely által hatásos kommunikáció alakulhat ki a két fél között.

A politikai gondolkodók egyetértenek abban, hogy a konszociációs demokrácia Romániában, vagy Erdélyben rövidtávon kivitelezhetetlennek

²² Udvarhelyi Éva Tessza: *Vándorok kultúrák között*. 34.

²³ Uo. 35.

mutatkozik, hosszú távon azonban van esély arra, hogy kialakulhasson egyfajta konszociációs berendezkedés, vagy konszociációs regionalizmus. A liberalizmus történelmi-politikai tapasztalatait és tanulságait feldolgozó teoretikusok ma már többnyire abban is egyetértenek, hogy a liberális demokráciák az etnikailag megosztott, fragmentált társadalmakban egyértelműen kiegészítést igényelnek, egy olyan komponens bevezetését, amelynek összefüggésében a kisebbségek is számottevő figyelemben részesülhetnek. Erre nyújthat egy megfelelő megoldást az interkulturalitás szemléletmódját is magába építő konszociációs berendezkedés, amelyben a kisebbségek létjogosultságát a többség elismeri, és az egyéni jogokon túl kollektív jogokat is biztosítanak, arányosan osztják el a forrásokat, működik a hatalommegosztás elve és a kisebbségnek vétőjoga van. Mindezek által reális esély nyílik a kisebbségek fennmaradására, valamint az etnikumok konfliktusmentes egymás mellett élésére.